

Po'latova Saltanat Mirzaliyevna

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali assistenti

E-mail: pulatova.s@mail.ru

Tel: +998904196085

UDK: 801.82:81.912

O'ZBEK, FRANSUZ VA RUS TILLARIDA LOTINCHA TIBBIY KLINIK TERMINLARNING CHOG'ISHTIRMA TAHLILI

Annotatsiya. Lotin tili tibbiy soha uchun asosiy manba hisoblanadi. Tibbiyot sohasida lotincha terminlar keng qo'llaniladi, va ular ko'pincha boshqa tillarga tarjima qilinadi. Ushbu maqolada terminlarning har bir tilga qanday moslashishi, tarjimalari va ta'riflari tahlil qilinadi. Maqolada o'zbek, fransuz va rus tillarida lotincha tibbiy klinik terminlarning chog'ishtirma tadqiqi haqida so'z boradi. Tibbiy terminologiyani o'ziga xos jihatlarini o'rganish va ularni turli tillarda qanday ifodalashini taqqoslanishi ifodalab beriladi.

Kalit so'zlar: terminologiya, tahlil, tadqiqot, etimologiya, kashfiyot, qiyoslash, tarjima, taqqoslash, tibbiyot, diagnoz.

Пулатова Салтанат Мирзалиевна

Ассистент Термезского филиала Ташкентской медицинской академии

E-mail: pulatova.s@mail.ru

Тел: +998904196085

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЛАТИНСКИХ МЕДИЦИНСКИХ КЛИНИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ В УЗБЕКСКОМ, ФРАНЦУЗСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. Латинский язык является основным источником для медицинской области. В медицине латинские термины широко используются и часто переводятся на другие языки. В данной статье анализируется, как термины адаптируются к каждому языку, их переводы и определения. В статье речь идет о сравнительном исследовании латинских медицинских клинических терминов в узбекском, французском и русском языках.

Описывается изучение особенностей медицинской терминологии и сравнение того, как они выражаются в разных языках.

Ключевые слова: терминология, анализ, исследование, этимология, открытие, сравнение, перевод, сравнение, медицина, диагностика.

Pulatova Saltanat Mirzaliyevna

Assistant, Termez Branch of the Tashkent Medical Academy

E-mail: pulatova.s@mail.ru

Phone: +998904196085

COMPARATIVE ANALYSIS OF LATIN MEDICAL CLINICAL TERMS IN UZBEK, FRENCH AND RUSSIAN LANGUAGES

Abstract. Latin is a fundamental source for the medical field. In medicine, Latin terms are widely used and frequently translated into other languages. This article analyzes how terms are adapted to each language, their translations, and definitions. The article focuses on a comparative study of Latin medical clinical terms in Uzbek, French, and Russian languages. It describes the study of the features of medical terminology and the comparison of how they are expressed in different languages.

Key words: terminology, analysis, research, etymology, discovery, comparison, translation, comparison, medicine, diagnostics.

Kirish.

Har bir tilning o'z tarixiy rivojlanishi va madaniy xususiyatlari tibbiy atamalarni shakllantirishda o'z izini qoldirgan. Har bir tilda o'ziga xos yondashuvlar mavjud. O'zbek tilida, masalan, rus yoki fransuz tillariga qaraganda ko'proq arab yoki turkiy so'zlardan foydalanish mumkin. Fransuz va rus tillarida esa, lotincha atamalar ko'p hollarda o'zgarmas shaklda ishlatiladi. Tillar orasida lotin tili fransuz tilining fonetikasi, grammatikasi va leksik fondiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. O'zbek, fransuz va rus tillarida lotincha tibbiy klinik terminlarning chog'ishtirma tadqiqi – bu uchta turli tilni o'z ichiga olgan tibbiy terminologiya va ularning shakllanishi hamda har bir tilda qanday ifodalanishi haqida o'rganishdir. Bu turli tillarda bir xil yoki o'xshash ma'noga ega bo'lgan tibbiy atamalarni,

ularning shaklini, ishlatilishini va o'ziga xosligini taqqoslashni ko'zda tutadi. Tibbiyotning birinchi yozma manbalarini topish uchun eramizdan avvalgi IV-V asrlarga qaytishimiz kerak. Rim imperiyasi shifokorlarining aksariyati yunon edi. (Asklepiad, Efeslik Thessalos yoki Efeslik Soranos va uning ginekologiya va akusherlik haqidagi mashhur risolasida u birinchi marta abort amaliyotini tasvirlab bergan). Milodiy I asr boshlarida, Narbonnalik Rim aristokrati, Lotin Gippokrati laqabli Avus Korneliy Tsels lotin tilida tibbiy ensiklopediya bo'lgan "De Medicina" asarini yozgan, ammo yunoncha atamalarning hali lotin tilida ekvivalenti yo'q edi. Shuning uchun u ba'zi yunon leksemalaridan foydalanadi, ularni hatto alifboda ham saqlaydi, u lotincha oxiriga qo'shimcha qo'shish orqali boshqalarini lotinlashtiradi (stomachus va brachium) va qolganlarini so'zma-so'z tarjima qiladi va tasvir va metaforalarni saqlaydi. Anatomistlarning juda aniq kuzatishlari va tavsiflari bilan ajralib turadigan Uyg'onish davrida tibbiy-lotin davri boshlandi.

Keyingi asrlarda asosiy asarlar tizimli ravishda lotin tiliga tarjima qilindi (qon aylanishini kashf etgan Xarvi va podagra va buyrak tosh kasalligi kabi o'sha davr patologiyalarining tavsifini bergan Sydenham). Tibbiyot terminologiyasi haqiqatan ham o'zgarmaydi, ammo kashfiyotlar natijasida boyitiladi. XVII asrdan boshlab Yevropada har bir til muvaffaqiyatli tarjimalar asosida o'z nomenklaturasini ishlab chiqqan bo'lsa, lotin terminologiyasi shifokorlar tomonidan keng qo'llanilgan.

Adabiyotlar tahlili.

O'zbek, fransuz va rus tillarida lotincha tibbiy klinik terminlarning chog'ishtirma tahlili mavzusi bir qator olimlar tomonidan o'rganilgan. Lotincha tibbiy terminlarning rivojlanishi va boshqa tillarga tarjimasi haqida bir qancha ilmiy adabiyotlar mavjud. Xususan, T.Noakning "Medizinische Terminologie" asarida tibbiy terminologiyaning tarixiy rivoji va lotin tilining tibbiyotda o'rnini haqida batafsil ma'lumotlar keltirilgan [3].

Fransuz tibbiy terminologiyasida lotincha so'zlar keng qo'llaniladi, ammo ularning fransuz tiliga moslashtirilgan shakllari mavjud. Fransuz tilidagi tibbiy

terminlarni o'rganish, ayniqsa, tibbiyot sohasidagi ilmiy va amaliy nutqning rivojlanishini kuzatish uchun muhimdir. "Dictionnaire de la terminologie médicale" kabi lug'atlar fransuz tibbiy terminlarini yoritadi. Shu bilan bir qatorda, M.Moulin tomonidan yozilgan "Les termes médicaux en français" asari fransuz tibbiy terminlarining shakllanishi va rivojlanishini tahlil qiladi. Rus tilida ham lotincha tibbiy atamalar keng tarqalgan. Rus tilidagi tibbiy terminlar tarixan lotin tilidan olingan, ammo rus tili uchun o'ziga xos tahrirlar mavjud. Rus olimlari tomonidan nashrga tayyorlangan "Энциклопедический словарь медицинских терминов" kitobida rus tibbiy terminologiyasining o'ziga xos xususiyatlari va uning lotin tilidan olingan atamalari haqida ma'lumot beriladi [6].

Tadqiqot metodologiyasi.

O'zbek, fransuz va rus tillarida lotincha tibbiy klinik terminlarning chog'ishtirma tahliliga bag'ishlangan ushbu maqolada ilmiy tadqiqotning analiz, sintez, umumlashtirish, taqqoslash, uslublardan foydalanilgan.

Tahlillar va natijalar.

O'zbek, fransuz va rus tillarida lotincha tibbiy atamalar keng qo'llanilsa-da, har bir tilning o'ziga xos tarjima va moslashuv jarayonlari mavjud. Tibbiy terminlarning har bir tilga moslashuvi o'sha tilning tarixiy, madaniy va ilmiy kontekstiga bog'liq holda rivojlanib kelgan. Bu jarayonlarni o'rganish, tillararo farqlarni va ularning o'zgarishini aniqlashda yordam beradi.

Lotincha tibbiy atamalarni turli tillarga o'zgartirishda sintaktik va semantik o'zgarishlar yuzaga keladi. Masalan, lotincha "diagnosis" atamasi fransuz tilida "diagnostic" sifatida ishlatilsa, rus tilida esa "диагноз" shaklida ifodalanadi. O'zbek tilida esa "diagnoz" deb yozilishi mumkin. Bu kabi o'zgarishlar va ularning mohiyatini tahlil qilish zarur. Har bir til va madaniyatda tibbiy terminologiya vaqt o'tishi bilan o'zgaradi. Yangi ilmiy kashfiyotlar, texnologiyalar va yondashuvlar o'zgarishi bilan atamalar yangi shakllarda va ma'nolarda ishlatilishi mumkin [3]. Tibbiyotda aniq va to'g'ri terminologiyaning ahamiyati katta. Tadqiqotda har bir tilning tibbiy kommunikatsiyada qanday samarali

ishlatilishini va sog'liqni saqlash tizimidagi o'zaro tushunishni yaxshilash uchun qanday yondashuvlar mavjudligini tahlil qilish kerak.

O'zbek, fransuz va rus tillaridagi tibbiy atamalar ko'p jihatdan o'xshash bo'lib, ularning ko'pchiligi lotin tilidan kelib chiqqan. O'zbek tilidagi terminlar rus va fransuz tillaridagi shakllariga yaqin bo'lib qolgan. Tibbiy terminlarning ma'nosi uch tilda ham deyarli bir xil. Bu tibbiy terminlar ilm-fan va amaliyotda lotin tilining universal ahamiyatini ko'rsatadi. O'zbek, rus va fransuz tillarida tibbiy atamalarning imlosida ba'zi farqlar mavjud. Masalan, fransuzcha "cardiologie" rus va o'zbek tillarida "kardiologiya"ga aylanadi [1].

Lotin tili tibbiy terminlarning asosini tashkil etadi va uning ta'siri rus, fransuz va o'zbek tillarida ham seziladi. Har bir til o'ziga xos fonetika va imlo xususiyatlariga ega bo'lishiga qaramay, tibbiy atamalarni ifodalashda ularning asosiy ma'nosi va mohiyati bir xil bo'lib qoladi. Bu esa tibbiy aloqalar va bilim almashinuvi uchun qulaylik yaratadi. O'zbek, fransuz va rus tillarida lotincha tibbiy klinik terminlarning chog'ishtirma tahlil natijalari mavzusining tadqiqot metodologiyasi quyidagicha bo'lishi mumkin:

Tibbiy terminlarning semantik, morfologik, va sintaktik strukturasi o'rganish. Bu metod tillar o'rtasida o'xshashliklar va farqlarni aniqlashda yordam beradi;

Chog'ishtirma tahlil metodlari (kontrastiv metod): O'zbek, fransuz va rus tillarida tibbiy terminlarning o'xshashliklari va farqlarini taqqoslash. Bu har bir tilga xos terminologik xususiyatlarni tahlil qilish imkonini beradi;

Korpus tahlili: Har bir tilda mavjud bo'lgan tibbiy terminlarni maxsus korpuslar yordamida yig'ish va ularni avtomatik tahlil qilish. Bu metod yordamida terminlarning tarqalish tezligi va ularning qo'llanilish kontekstini o'rganish mumkin. Tibbiy terminlarning kelib chiqishini va ularning tarixiy rivojlanishini o'rganish, ayniqsa lotincha va boshqa tillardagi o'zgarishlarni aniqlashga yordam beradi [2].

Tibbiy terminlarning o'xshashligi va farqlari tilning tarixiy rivojlanishi, lotin tilining ta'siri va tilning ilmiy va madaniy taraqqiyotiga qarab o'zgarib boradi.

O'zbek tilida lotincha terminlar joriy qilinayotgan bo'lsa, fransuz va rus tillari an'anaviy ravishda lotincha shakllarni saqlab qolgan va shuningdek, ularning xalqaro tibbiy aloqalardagi ahamiyati hamda har bir tilning madaniy va tarixiy o'ziga xosliklarini aks ettiradi. Har bir tilning fonetik tizimi turlicha, bu esa lotincha atamalarining talaffuziga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, "pneumonia" so'zi rus tilida "пневмония", fransuz tilida "pneumonie", o'zbek tilida esa "pnevmoniya" shaklida ishlatiladi. Tibbiy atamalarining grammatik shakllari, ayniqsa ko'plik, jins va qo'shimchalar bo'yicha farq qiladi. Masalan, o'zbek tilida ko'plikni yaratish uchun "lar" qo'shimchasi qo'llanadi, rus tilida esa "ы" yoki "и" qo'llanadi [4].

Fransuz va rus tillarida tibbiy atamalar ko'proq tarixiy jihatdan mustahkamlangan va xalqaro miqyosda ishlatiladi, o'zbek tilida esa ko'proq ruscha va lotincha atamalarining tarjimai va o'zgarishlari uchraydi. O'zbek tilida lotincha atamalar ko'proq o'zbek fonetikasi va grammatikasi asosida moslashtirilgan. Fransuz tilida esa lotincha so'zlar ko'proq original shaklda ishlatiladi. Rus tilida ham ayni tarzda, lotincha so'zlar ruscha talaffuz va grammatikaga moslashtirilgan. Shu tarzda, tibbiy terminologiya sohasida yanada aniqroq va samarali ishlash uchun milliy va xalqaro miqyosda hamkorlik va ilmiy izlanishlar muhim ahamiyatga ega [5].

Xulosa.

O'zbek tibbiy terminologiyasini yanada mukammallashtirish uchun milliy va xalqaro tibbiy tizimlar bilan hamkorlikdagi maxsus komissiyalar kengroq shug'ullanishlari zarur. Bu o'zbek tilidagi tibbiy atamalarining aniq va to'liq tarjima qilinishini ta'minlashga yordam beradi. O'zbek, fransuz va rus tillaridagi tibbiy terminlarni solishtiruvchi tadqiqotlar olib borish zarur. Bu har bir tilning o'ziga xos xususiyatlarini tushunishga va ilmiy jamoatchilikka yangi yondashuvlarni taklif qilishga imkon beradi. Tibbiy terminologiya bo'yicha xalqaro hamkorlikni kuchaytirish va tibbiy atamalarining bir xil bo'lishini ta'minlash zarur. Bu nafaqat tibbiy sohada, balki boshqa fanlar va sohalarda ham aloqalarni osonlashtiradi.

Bu esa o'z navbatida tibbiy terminlarning bir-biriga moslashuvi va yanada aniq tarjima qilish, dunyo bo'ylab tibbiy aloqalarni samarali o'rnatishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Clark Hall J. R. Concise Anglo-Saxon Dictionary. – Cambridge. 1962. – 182 p.
2. Dunglison R. A dictionary of medical science. – Philadelphiaю 1874. – 327 p.
3. Noak T. Medizinische Terminologie. Ein Kompaktkurs. – Berlin: Lehmanns Media, 2008. – 150 s.
4. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2008. – 219 b.
5. Бакаев Н. Б. Проблемы обучения латинской анатомической терминологии в полилингвальной группе и пути их решения. Eurasian journal of academic research, 2(9), 2022. – P. 49-56.
6. Энциклопедический словарь медицинских терминов. – Москва. 1984. – 436 с.